

GÚNYVERS A XVIII. SZÁZADBÓL

JÁNOS ISTVÁN

A mezővárosi kultúra „populáris regiszterének” egy érdekes adalékát szolgáltatja a Zempléni Levéltárban Tokaj 1781. évi iratcsomója. Műfaját tekintve gúnyvers, s annak is az obszcénabb változatai közül való, s bár szerzője nem ismert, kétségtelen „szellemi” rokonságot mutat azzal az 1818-ból való durva pasquillussal, melyet bizonyos Lintzenmajer Dávid nevezetű péklegény szegezett ki a tokaji patika ajtajára egy szerelmi csalódás brutális kommentárjaként – nem kis erkölcsi kárt okozván ezzel az „írás-műben” név szerint aposztrofált leányzónak.¹ Ez esetben bírósági ítélet kötelezte elégtételre a magáról megfélekedezett ifjút, mind jogi, mind pedig morális értelemben.

Lintzenmajer péklegény gúnyversének most felbukkant – időben korábbi – műfaji rokona mindenesetre azt bizonyítja, hogy a hasonló karakterű latrikánus versek meg lehetős szerepet játszhattak a mezőváros – s nemcsak Tokaj – szubkultúrájában, még ha nem is kaptak mindig olyan publicitást, s nem okoztak akkora közfelháborodást, mint a fent említett esetben. A műfaj népszerű volta azonban tagadhatatlan, sejtésünk szerint igen érdekes tanulsággal szolgálna a mezővárosi anyag, főként a periratok ilyen szempontú vizsgálata. Annál is inkább, mivel nem lokális jelenségről van szó, a kérdéskörnek roppant széles művelődéstörténeti kontextusa van mind európai, mind pedig speciálisan magyar vonatkozásban egyaránt. Jelen adatközlésünknek nem feladata ezek számbavétele, itt mindössze a tematika néhány önkényesen kiragadott irodalmi előzményére szeretnénk utalni.

Az asszonycsúfolás, s ezen belül is a kurvaság kigúnyolása az obszcenitásig menő eszköztárral nem csupán ősi tematikája az irodalomnak, de nem feltétlenül áll távol még az ún. magas irodalom művelőitől sem.² A XVI. század a lator ének, vagy a latrikánus vers elnevezést használta nem csupán ezekre a durvább hangvételű versekre, de általában a szerelmi lírára, így a virágénekekre is. A téma „alantas” volta azonban nem feltétlenül jelent esztétikai színvonalatlanságot, példa lehet erre akár Janus Pannonius obszcén-erotikus epigrammaköltészete, vagy a magyar nyelvű költői hagyományból Balassi, Madách Gáspár versei és a XVII. századi énekeskönyvek és versgyűjtemények hasonló darabjai,³ a XVIII. századi mennyiségében is jelentős kollégiumi diákirodalomról nem is beszélve.⁴ Amade László, Faludi Ferenc vagy Csokonai éppúgy örököse en-

1 *Bencsik János–János István*: Tokaj „irodalmi életéhez” 1818-ból. *HOM Közl.* 27. Miskolc, 1991. 256–259.

2 A műfajt az utóbbi időben több antológia is népszerűsítette. Pl. *Pajkos énekek*. Szerk. *Stoll Béla*, Bp. 1984.; *Hatvanhat csúfos gajd. XVI–XVIII. századi magyar csúfolók és gúnyversek*. Szerk. *Hargittay Emil*, Bp. 1983. A kérdéskör szakirodalmát ld. 23–27. További szakirodalom: *Gerézy Rabán*: A lator ének. Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Bp. 1968. 437–447.; *Stoll Béla*: A „Pajkos ének” és a népköltészet. *ItK* 1962. 180–192.

3 Pl. *Vásárhelyi daloskönyv* (1670 k.), *Szentsei daloskönyv* (1704 k.), *Kozma-énekeskönyv* (1777–81 k.), *Jankovich Miklós gyűjteménye* (XVIII. sz. vége–XIX. sz. eleje), *Dávidné Soltári* (Sárospatak, 1790–1791) stb.

4 *Bán Imre–Julow Viktor*: A debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában. Bp. 1964.

nek a „Jatrikánus” műfajnak, mint ahogy közvetlen népi gyökerei is kimutathatók.⁵ A XIX. század legnagyobb dalgyűjteménye a népi és a nemesi közköltészet műfajainak széles skáláját felvonultató *Ötödfélszáz énekek*⁶ analóg példái között is találhatók szinte közvetlen megfelelések az alább közölt versszöveggel, a műfajban tett utolsó „nagy” kísérletről, Löwy Árpád (alias Réthy László) malackodásairól nem is beszélve.⁷

Úgyszólván archetipikus műfajról van szó, mely napjaink szubkultúrájában is prosperál, pontosabban nem csak abban, hiszen számos, manapság már klasszikusnak számító költőnk is szellemes időtöltésnek tekintette az e műfajban tett kirándulásokat. Az obszcén téma poétikailag nívós megformálásban, szellemes előadásban a költői invenció próbája a legrégebb időktől fogva. Legkiválóbb művelői a magyar líra arisztokratikusabb húrjait is pengették, nemegyszer megtévesztve még a tudós szakemberek egyikét-másikat is.⁸

Jelen esetben azonban másról van szó. Műfaj történetileg közölt versünk genezisét egy sajátosan köztes művelődési helyzetben kell keresni: a „magas” irodalmi műveltségtől már messze áll, a népi kultúrához közelítő írásbeliségben, mely bizonyos szintű iskolázottságot feltételez ugyan, de már messze szakadt az intellektualitás forrásvidékétől: az uralkodó hangnem a trágár, a szellemességet helyettesíti az obszcén, a téma mint természetes öncél követel magának primitív verses megnyilatkozási formát. Nem egyéb, mint sajátos jellegű időöltés, szórakozás, magát költészetnek álcázó, de attól valójában nagyon távol eső kezdetleges rímfaragás, társas passzió. A trágár hangnem, a szellemesség és a kompozíció hiánya, a gyatra rímtechnika is azt tükrözi, hogy sajátosan provinciális rétegkultúrában kell keresnünk a költemény szociológiai háttérét: a vidéki kis- és középnemesség, valamint a kisvárosi polgárság körében, mely számára az irodalmi „közélet” fórumát is jelentette ez a műfaj. Ez a kultúra – még ha volt is valamely latin műveltségű háttere valaha – jobbára kalendáriumokon, ponyvákon, falusi kántorok klapanáián formálódott, s a szerzők sem voltak közönségüknél magasabb műveltségi szinten. Sajátosan „anakronisztikus” közköltészete ez a nyomtatott betű korának, viszont nem elhanyagolható dokumentuma a XVIII. századi mezővárosi kultúra művelődési karakterének.

5 Erősz a folklórban. Szerk. *Hoppál Mihály–Szepes Erika*. Bp. 1987.

6 *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek*. Sajtó alá rendezte *Bartha Dénes és Kiss József*. Bp. 1953. A kiadók a „keményebb” szövegeket elhagyták, ezek utóbb az *Ötödfélszáz énekek* válogatott kiadásában láttak napvilágot, szerk. *Katona Tamás–Küllös Imol Domokos Mária*, Bp. 1979.

7 *Löwy Árpád* versei. Arad, 1919.

8 Pl. *Madách Gáspár*: Balassa János éneke sólymocskájárul. A költemény obszcén célzásai a magas udvari stílust imitálják. *Eckhardt Sándor* az udvari szerelem nagy verseként értelmezte, ellenben *Gerézdí* (i. m. 442.) szentenciája az igaz: „Éktelen malacság!”

P. S. L. B.

M D.P. [.....]⁹ hires kurva
A meg tudja kinek fasza
A pináját jól piszkálja,
Aztatt szereti a Kurva.

Tudjátók é kinek fasza,
A pináját baszogatja
Z: A: Az a dolga.
Frantzus valagát tisztitsa.

Sebes laba túros seggi,
Azt szereti ki segíti.
Monyát beléje függeszti:
Ugy szereti hogy meg feszti.

De nem tudod miért festi:
A képit lásd hogy meg keni;
Fejér veressel keveri;
Haját tsikó modra nyiri.

Tudjátók é hogy honnét jöt
Ö nem igen kevés jót tött.
Magát minden nap mutatja
Komendája h[ogy] [.....]¹⁰

Kérleg azért ne kapj ezen,
Mert nem tudod honnat izen,
Kura fija régen nézi.
Lelked pokolba készíti.

Ha akarod hogy ki irta,
Ezt a notatt ki rajzolta,
A kurvádatt ő nem nyomta
Ha nem láttad hogy meg basztad.

9 A név tintával lefestve.

10 Nem értelmezhető szó, talán: *szengyula*?